
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 339.924 : 338.439.01

О. В. ШУБРАВСЬКА,
*професор, доктор економічних наук,
заввідділом форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,*
К. О. ПРОКОПЕНКО,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу форм і методів господарювання
в агропродовольчому комплексі
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
(Київ)*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ І РИЗИКИ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Охарактеризовано перспективи основних напрямів інтеграції України у світову економіку. Визначено ймовірні переваги й ризики для українського аграрного сектору від реалізації інтеграційних намірів України відносно Митного Союзу (МС) і підписання Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС). Рекомендовано основні форми співпраці з ЄС і МС, необхідні для вітчизняного аграрного сектору. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку інтеграційних процесів і вказано найбільш проблемні товарні групи сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: інтеграція, аграрний сектор, зона вільної торгівлі, митний союз, зовнішня торгівля.

O. V. SHUBRAVS'KA,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of Forms and Methods of Management in Agrifood Complex,
Institute for Economics and Forecasting of the NASU,*
K. O. PROKOPEMCO,
*Cand. of Econ. Sci.,
Senior Sci. Researcher of the Department of Forms and Methods of Management in Agrifood Complex,
Institute for Economics and Forecasting of the NASU
(Kyiv)*

UKRAINE'S INTEGRATION PERSPECTIVES: ADVANTAGES AND RISKS FOR THE AGRARIAN SECTOR

The perspectives of main directions for the integration of Ukraine in the world economy are characterized. The probable advantages and risks for Ukraine's agrarian sector from the realization of Ukraine's integration intentions concerning the Customs Union (CU) and the signing of the Agreement on free trade zone with the European Community (EC). Main forms of collaboration with EC and CU, which are necessary for the domestic agrarian sector, are recommended. The promising directions of development of the integration processes are substantiated, and the most problematic marketable groups of agrarian products are indicated.

Keywords: integration, agrarian sector, free trade zone, customs union, foreign trade.

Однією з найхарактерніших ознак сучасного економічного розвитку є посилення глобальних інтеграційних тенденцій. У цілому економічна інтеграція

є об’єктивним процесом, оскільки сприяє освоєнню нових територіальних ринків, ефективній взаємодії постачальників і споживачів продукції, стабілізації національного соціально-економічного розвитку.

Очевидно, що Україна — як потужний виробник багатьох видів агропродовольчої продукції та активний і значущий учасник світової агропродовольчої торгівлі — не зможе опинитися поза інтеграційними процесами. При цьому вибір напряму та глибини інтеграції повинен зумовлюватися виключно національними інтересами, що, у свою чергу, передбачає попереднє ретельне зважування ймовірних ризиків і переваг приєднання України до різних інтеграційних формувань (у тому числі і з точки зору впливу таких дій на розвиток аграрного сектору національної економіки).

Сьогодні для України надзвичайно актуалізуються питання вступу до МС і створення ЗВТ у рамках Угоди про Асоціацію з ЄС. Розвиток співпраці у кожному з цих напрямів, з одного боку, здатний істотно розширити потенціальні можливості вітчизняного аграрного сектору, але з іншого — несе в собі ряд небезпек.

Дослідженню основних напрямів інтеграції України у світову економіку та вивченню наслідків інтеграційних процесів для вітчизняного агропродовольчого сектору значну увагу приділяють, зокрема, такі вчені, як Т.О. Осташко, Л.В. Дейнеко, І.В. Кобута [1] та інші. Проте, з огляду на багатогранність відповідної тематики, її не можна вважати повністю розкритою.

Отже, метою нашого дослідження є визначення імовірних переваг і ризиків для вітчизняного агропродовольчого сектору, які можуть виникнути від інтеграції України у МС та підписання Угоди з ЄС.

Дані офіційної статистики свідчать про активізацію в останні роки торговельно-економічної співпраці України і ЄС в аграрній сфері (чого не скажеш про відповідні відносини з країнами МС, які після певного зростання у 2010 р. нині фактично стабілізувалися на доволі низькому рівні) (табл.).

Динаміка зовнішньої торгівлі України агропродовольчою продукцією з країнами ЄС і МС *

(млн. дол.)

Показники	Роки				Січень – липень
	2009	2010	2011	2012	2013 р.
Обсяги імпорту (всього).....	4936	5762	6346	7519,7	4577,1
у тому числі:					
з країн ЄС.....	1832,3	2123,2	2449,0	2967,7	1655,8
питома вага ЄС в агропродовольчому імпорті (%)	37,1	36,8	38,6	39,5	36,2
з країн МС.....	649,6	711,5	826,9	800,6	474,2
питома вага МС в агропродовольчому імпорті (%)	13,2	12,3	13,0	10,6	10,4
Обсяги експорту (всього).....	9515	9935	12806	17880,6	8510,6
у тому числі:					
до країн ЄС.....	2085,0	1946,6	3197,3	4923,8	2423,9
питома вага ЄС в агропродовольчому експорті (%).....	21,9	19,6	25,0	27,5	28,5
до країн МС.....	1876,4	2585,4	2766,3	2770,5	1531,0

Закінчення таблиці

питома вага МС в агропродовольчому експорті (%).....	19,7	26,0	21,6	15,5	17,9
--	------	------	------	------	------

* Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

Основні переваги інтеграції України у МС вбачаються у можливому нарощуванні експортних поставок вітчизняної агропродовольчої продукції *. Проте це зовсім не є гарантованим у зв'язку з традиційно слабкою передбачуваністю запровадження Російською Федерацією різних торговельних (нетарифних) обмежень ** для української продукції та жорсткою позицією цієї держави щодо захисту свого ринку від товарів конкуруючого українського імпорту. Малоімовірно, що така ситуація кардинально зміниться після приєднання України до МС, – тим більше, що завжди існуватиме можливість застосувати до української продукції заходи нетарифного регулювання або спонукання до прийняття так званих “добровільних обмежень” ***. У цілому ж, за нашими оцінками, у сфері торгівлі агропродовольчою продукцією вагомого зростання обсягів товарних потоків не відбудеться, і скасування експортних мит (зокрема, на цукор) існуючої ситуації відчутно не змінить. Адже українська продукція на російському ринку і так є достатньо конкурентоспроможною за ціною, а нарощування експортних поставок українського цукру стримуватиметься потужним зростанням власних бурякоцукрових виробництв у Росії та Беларусі.

До переваг інтеграції України у МС можна віднести також імовірне збереження на її внутрішньому ринку відносно дешевої вітчизняної продукції, що, у свою чергу, позитивно вплине на продовольчу забезпеченість населення, але при цьому не гарантуватиме безпечності такої продукції, оскільки виробляється вона значною мірою за застарілими стандартами і за технічними умовами підприємств-виробників.

Щодо ризиків інтеграції нашої держави у МС, то найімовірніше вони будуть спровоковані, насамперед, необхідністю перегляду Україною більшості діючих імпорتنних тарифів на агропродовольчу продукцію у бік зростання **** та узгодження таких дій із заінтересованими країнами – членами СОТ. Це спричинить не тільки запровадження зазначеними країнами відповідних фінансових санкцій, але й подорожчання ряду імпорتنних продовольчих товарів на внутрішньому ринку (або у випадку нижчих тарифів у МС порівняно з тими, що діють нині в Україні, – певне розширення присутності на ринку товарів конкуруючого імпорту).

Крім того, у випадку приєднання до МС Україна втратить можливості для формування ЗВТ з ЄС *****, частка якого в її зовнішньоторговельному обороті та експорті сільськогосподарської та продовольчої продукції сягає приблизно третини всіх обсягів і який, безсумнівно, становить значний інтерес для вітчизня-

* Оскільки між Україною та країнами МС діє (хоча й не завжди виконується) Договір про ЗВТ, то єдиною зміною в умовах торгівлі при інтеграції у МС має бути скасування імпортного мита на цукор (у розмірі 340 дол./т), яке діє нині у відношенні до України.

** Такі обмеження автоматично запроваджуватимуться й рештою країн – членів МС.

*** Зокрема, відомо, що з боку Беларусі діє самообмеження при поставках цукру до РФ: у 2010–2013 рр. в обсягу 200 тис. т.

**** У випадку приєднання до МС Україна змушена буде повністю прийняти його умови, якими імпортні мита на агропродовольчу продукцію, як правило, зафіксовано на рівні, вищому, ніж ті, що діють нині в Україні.

***** Як і з іншими державами та їх об'єднаннями.

них аграріїв ще й з точки зору імпорту інноваційних технологій і техніки *. Імовірно є також розбалансування у функціонуванні вітчизняного олійно-жирового комплексу як наслідок скасування експортного мита на насіння соняшнику в межах МС і хронічної недозавантаженості відповідних російських переробних потужностей **.

Окремо треба зупинитися на питанні стандартизації якості агропродовольчої продукції. Хоча Україна і не досягла поки що бажаної всеохоплюючої узгодженості вітчизняних стандартів з міжнародними та європейськими, все ж вона в цій сфері просунулася далі, ніж країни МС. Очевидно, що за умови інтеграції України у це об'єднання в короткостроковому періоді необхідність прискореного узгодження таких стандартів відпаде. Проте у зовсім недалекому майбутньому ця проблема все одно виникне (у зв'язку з намірами Росії теж приєднатися до цієї системи стандартів), але для свого вирішення вона вже потребуватиме значно більших коштів, ніж сьогодні.

Аналізуючи ризики й переваги для агропродовольчого сектору України, зумовлені її вступом до МС, варто оцінити результати участі нашої держави у Договорі про ЗВТ з СНД. Хоча з моменту набрання чинності Законом України “Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі” *** пройшло недостатньо часу для проведення поглибленого аналізу наслідків його підписання, все ж на основі даних про динаміку зовнішньої агропродовольчої торгівлі в Україні за 7 місяців 2013 р. і 2012 р. можна зробити висновок, що обсяги її експортних потоків до країн МС майже не змінилися: їх частка в загальному експорті становила 17,9% (проти 15,5% у 2012 р.), відчутно скоротившись порівняно з 2010–2011 рр. (див. табл.). Аналіз зазначеного закону та фінансово-економічного обґрунтування до нього засвідчив відсутність у цих документах аргументів на користь здобуття Україною економічних переваг від цієї ЗВТ — зокрема, у вигляді прогнозованого “додаткового зростання обсягів випуску сільського господарства на 3,86%... за рахунок високого рівня кооперації у даному виді діяльності та зняття санітарних та фітосанітарних бар'єрів, а також зменшення або відміни антидемпінгових заходів у взаємній торгівлі” ****.

Щодо кооперації, то такий процес не є характерним для взаємовідносин названих країн в аграрній сфері. Відносно ж сподівань на незастосування РФ заходів захисту свого продовольчого ринку від конкуруючого українського імпорту за допомогою введення санітарних і фітосанітарних бар'єрів виникають, принаймні, великі сумніви, — тим більше, що можливість вжиття таких заходів передбачено нормами СОТ і обумовлено у згаданому Законі України “Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі” (ст. 8, 11 і 12). Тим часом імпортне мито на українські товари продовольчої групи зберігається у РФ, як було і до цього, на білий цукор на рівні 340 дол./т з невизначеним терміном скасування *****. У свою чергу, Україна зобов'язалася застосовувати ставку, визначену умовами її приєднання до СОТ.

* Інноваційність усього виробництва ЄС перевищує 75%.

** Країнами — членами МС запроваджено експортні мита на насіння соняшнику та ріпаку, але вони діють лише для товарів, які вивозяться за межі митної території МС.

*** Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі : Закон України від 30.07.2012 р. № 5193-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5193-17>.

**** Фінансово-економічне обґрунтування прийняття Закону України “Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі”.

***** З цього приводу експерти російського Інституту кон'юнктури аграрного ринку дали такий коментар: “Ситуацію зі “сплячим гігантом” — Україною закрито. Відповідно до під-

Тому підстав робити висновки про “зростання обсягів випуску сільського господарства” України після набрання чинності Договором про ЗВТ з СНД ми не бачимо, що поки що повністю підтверджується даними офіційної статистики.

Останнім часом знову актуалізувалося питання про формування зернового пулу (або, як тепер кажуть, Причорноморського зернового комітету) між Україною, Російською Федерацією і Казахстаном, ініціатором створення якого ще у 2007 р. виступив Зерновий союз Росії, а в 2009 р. його було офіційно підтримано главами урядів цих держав *. Тоді основним аргументом російської сторони на користь створення подібного формування стала необхідність підвищити ефективність експортної діяльності країн – учасниць такого об’єднання. При цьому цілком очевидною була першочергова заінтересованість РФ у розширенні її експортної зернової інфраструктури за рахунок аналогічних об’єктів на території України (як діючих, так і новозбудованих). Сьогодні ситуація практично не змінилась, і, на наш погляд, економічна доцільність створення будь-яких об’єднань на зерновому ринку між країнами-конкурентами все так само викликає великі сумніви. Тим більше, що з боку вітчизняних високопосадовців іноді лунають суперечливі заяви відносно функцій такого пулу. Зокрема, поряд із заявою про те, що Причорноморський зерновий комітет займатиметься виключно моніторингом цін на світовому зерновому ринку [3] (що, до речі, і так успішно здійснюється рядом відомих міжнародних структур), озвучено й таке завдання об’єднання, як розвиток на території України логістичної інфраструктури для експорту зернових [4]. Питання ж про те, хто цією інфраструктурою зможе скористатися, поки що залишається невисвітленим.

Торговельно-економічна співпраця України і ЄС в аграрній сфері, за даними Держстату України, в останні роки активізується і має непогані перспективи для розширення вже у найближчому майбутньому. Діючий митний тариф ЄС на агропродовольчу продукцію є доволі складним і характеризується значною кількістю специфічних і комбінованих ставок, використанням системи вхідних цін, високим ступенем захисту аграрного ринку. Тому вагомою перевагою для України є його спрощення для неї у рамках ЗВТ з ЄС. Це, а також надання ряду видів української агропродовольчої продукції зростаючих імпорتنних квот, скасування ЄС експортних субсидій, необхідність гармонізації національних стандартів якості продукції з європейськими формують фундамент для зростання вітчизняного експорту та підвищення конкурентоспроможності української продукції як на внутрішньому ринку, так і на ринках “третьох країн”.

У розрізі агропродовольчої продукції ЄС, зокрема, заохочує нульовими тарифами імпорт з України значного переліку товарів, причому не тільки тих з них, які слугують сировиною для європейської переробної промисловості (наприклад, сушеного гороху, насіння олійних культур), але й продукції поглибленої переробки (наприклад, олії, ряду видів консервів). При цьому імпорتنні тарифи на переважну більшість плодів та овочів, олійного насіння і продуктів їх переробки для української продукції знижуватимуться швидше, ніж для європейської.

писаної країнами СНД угоди про вільну торгівлю, цукор походженням з України виключено з вільної торгівлі” (Профиль российской сахарной индустрии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ikar.ru/sugar/profile.html>).

* Це питання було досить детально висвітлено авторами у ряді публікацій, у тому числі у російських виданнях [2].

У рамках ЗВТ з ЄС також має бути введене експортне мито на насіння ріпаку (на 10 років з поетапним скороченням), що може як посприяти розвиткові відповідних переробних виробництв в Україні, так і обмежуючим чином позначитися на прибутках вітчизняних агровиробників (за умови певного зниження закупівельних цін на цю продукцію).

Співпраця з ЄС чималою мірою здатна актуалізуватись і у зв'язку з можливістю розширення доступу українських агровиробників до відповідної європейської інноваційної продукції та науково-дослідних розробок, результатом чого стануть переоснащення і модернізація вітчизняних сільськогосподарського і харчового виробництв.

Водночас інтеграція України в ЄС може приховувати в собі і загрози для розвитку вітчизняної агропродовольчої системи. Це, насамперед, збільшення на внутрішньому продовольчому ринку України конкуруючого імпорту за ймовірного продовження обмеження вітчизняного агропродовольчого експорту до країн ЄС внаслідок його невідповідності європейським стандартам.

У першу чергу, очікується зростання обсягів імпорту окремих видів м'яса та харчових субпродуктів, молока й молочної продукції, деяких видів овочів і фруктів. У цьому контексті треба підкреслити, що в зобов'язаннях по імпортних тарифах на ряд видів агропродовольчої продукції, взятих на себе Україною та ЄС, спостерігається певна асиметрія. Наприклад, на м'ясо та харчові субпродукти ЄС за незначними винятками не скасовуватиме імпортні тарифи для України, а застосовуватиме тарифні квоти (які вона не зможе використати доти, доки не стандартизує свою продукцію відповідно до вимог ЄС). Що ж до яловичини, то Україна застосовуватиме переважно нульову ставку ввізного мита (хоча й з певним перехідним періодом), а щодо м'яса та субпродуктів птиці — квотуватиме імпорт з країн ЄС лише частково. Аналогічною є також ситуація з молоком і молочною продукцією: зокрема, для молока та вершків, йогуртів, масла, частково яєць ЄС вводить тарифну квоту, а Україна — з деякими винятками нульовий тариф (з перехідним періодом). На помідори та огірки (свіжі або охолоджені), столовий виноград, яблука, груші Україна протягом 5 років повинна знизити мито з 10 до 5%, а ЄС застосовуватиме “вільну адвалерну” ставку мита, яка визначатиметься кон'юнктурою внутрішнього ринку ЄС і зможе як завгодно часто змінюватися, що приховуватиме в собі додаткові ризики для експортерів. Така сама ставка застосовуватиметься і до кабачків, артишоків, багатьох видів фруктів, тоді як Україна встановить на них нульовий тариф (з перехідним періодом). Асиметрія проявлятиметься також у взаємній торгівлі зерновими між Україною та ЄС. Так, Україна запроваджуватиме на зернові, більшість видів продукції борошномельно-круп'яної промисловості, крохмаль тощо нульове мито (з перехідним періодом), а ЄС передбачає значною мірою квотувати відповідний імпорт.

З великою імовірністю можна прогнозувати відсутність реальних перспектив для істотного нарощування експорту до країн ЄС меду, м'якої пшениці та кукурудзи (а також продуктів їх переробки). Зокрема, обсяги виділених Україні квот для меду, м'якої пшениці та кукурудзи є мізерними — 54, 60 і 6% відповідного експорту до країн ЄС у 2012 р. Поза цими квотами митні тарифи становитимуть, відповідно, 17,3% та 95 і 94 євро за 1 т, що, у свою чергу, значно ускладнить такий експорт. Крім того, з огляду на вітчизняний виробничий потенціал, насиченість внутрішнього ринку та фактичне отримання українськими виробника-

ми дозволу від ветеринарних служб ЄС на експорт продукції птахівництва (яєчного порошку та м'яса птиці), відносно незначними є квоти і для такої продукції.

Крім того, можливе також зростання в українському агропродовольчому імпорті частки низькоякісної продукції, яка не знаходить збуту на ринках країн ЄС, але має доступ на внутрішній ринок у зв'язку з неузгодженістю європейських та українських стандартів якості. Внаслідок значних витрат на гармонізацію стандартів вітчизняні споживачі, у свою чергу, можуть зіткнутися з певним підвищенням цін на продукцію, яка в майбутньому відповідатиме вимогам європейських і міжнародних нормативних документів.

Імовірними є також зниження доходів вітчизняних малих і середніх агрогосподарств як наслідок появи значних обсягів імпортової продукції, конкурентної за ціною та якістю, і загострення у цьому зв'язку конкуренції на внутрішньому агропродовольчому ринку. Сьогодні переважна більшість невеликих агрогосподарств є фінансово неспроможними забезпечити відповідність власної продукції європейським стандартам, здійснити техніко-технологічне переоснащення та оновлення виробництв. У свою чергу, запровадження стандартів ЄС щодо утримання тварин і поводження з ними призведе до виходу вітчизняних домогосподарств із внутрішнього ринку та виробництва ними відповідної продукції виключно для самоспоживання, що в умовах домінування таких виробників на ринку тваринницької продукції (у 2012 р. – 58%) може становити реальну загрозу для національної продовольчої безпеки, а також спричинити втрату роботи і джерела доходу самозайнятих членів особистих селянських господарств.

Очікуються також посилення залежності вітчизняних агровиробників від імпорту матеріально-технічних ресурсів за відсутності внутрішніх альтернативних джерел їх поповнення та деяке скорочення олійно-жирового виробництва, з усіма супутніми наслідками, пов'язане з поступовим скасуванням експортного мита на насіння соняшнику*. Зокрема, Угодою з ЄС протягом 10 років скасовуються експортні мита на живих тварин, насіння соняшнику та льону, шкури і на 15 років запроваджуються захисні заходи щодо вивізного мита. Проте застосувати подібний спеціальний захід можна тільки тоді, коли впродовж будь-якого однорічного періоду, що настає після набрання чинності цією Угодою, сумарні обсяги експорту з України до країн ЄС перевищать його встановлений граничний обсяг (для насіння соняшнику це 100 тис. т). Але протягом 2010–2012 рр. середньорічний експорт такого насіння до країн ЄС становив трохи менше від 90 тис. т і тільки у 2011 р. перевищив встановлений ліміт. Це означає, що за збереження вивезення насіння соняшнику в обсягах, які склались, експортне мито на нього протягом перехідного періоду все ж поступово зменшуватиметься, а після закінчення вказаного періоду зростання експорту олійного насіння взагалі нічим не стримуватиметься.

Окремого розгляду потребує така проблема, як загострення відносин України з МС і введення ним у дію імпортних тарифів для нашої держави після підписання нею Угоди з ЄС. Прогнозованими наслідками цього будуть втрата Україною частини експортних надходжень, а також звуження відповідних вітчизняних виробництв і сегментів аграрного ринку. У даному випадку ризику, насамперед, пов'язані з найменш експортно-диверсифікованою вітчизняною агропродовольчою

* У 2010 р. Український клуб аграрного бізнесу оцінив імовірні втрати України при повному та одномоментному скасуванні експортного мита на насіння соняшнику в 3 млрд. грн.

продукцією, яка конкурує на ринках країн МС з відповідною російською і білоруською продукцією (м'ясо-молочна група). Очевидно, що до введення тарифних обмежень з боку МС додасться ще й нетарифний захист, досвід застосування якого до такої продукції у країн МС є досить тривалим.

У цілому ж у розрізі продукції тваринництва і рослинництва найбільші втрати від обмеження українського експорту Росією і Беларуссю очікуються нами по таких її видах, як сири, м'ясо і харчові субпродукти, помідори, огірки, горіхи, яблука, абрикоси, крупи і гранули з кукурудзи, кукурудзяний крохмаль. У 2012 р. загальна сума їх експорту становила 624,3 млн. дол. (або 6% усього експорту за групами тваринницької та рослинницької продукції).

Частка РФ і Беларусі у загальних обсягах українського експорту м'яса і харчових субпродуктів є дуже вагомою: у 2012 р. вона сягала 72%. Майже аналогічна ситуація спостерігається і з експортом молока та молочних продуктів, яєць, меду: у даному випадку частка цих країн була на рівні 58% (а в експорті сирів — 86%). Водночас м'ясну та молочну галузі України зорієнтовано переважно на внутрішній ринок (експорт становить, відповідно, близько 6% і 10% внутрішнього виробництва). Тому для пом'якшення імовірних негативних наслідків від підписання Угоди з ЄС цілком можливою і доцільною є переорієнтація відповідних експортних обсягів на внутрішній ринок, який у розрізі м'ясної продукції є на 1/3, а молочної — більш як на 40% недонасиченим до раціональних норм споживання. Для вирішення цієї проблеми треба забезпечити зниження собівартості такої продукції, підвищення купівельної спроможності населення, обмеження імпорту (насамперед, тиньового). Можливою є також переорієнтація, принаймні, частини зазначеного експорту до “третьох країн” (насамперед, тих, які розвиваються). Зокрема, це стосується сирів, експортні поставки яких до РФ у 2012 р. перевищили 1/3 загальних обсягів їх внутрішнього виробництва.

В експорті українських овочів частка РФ і Беларусі у 2012 р. становила 39%. Найбільш значущими товарами в даній групі є сушені бобові овочі (вивозяться переважно до далекого зарубіжжя), а також помідори та огірки, які практично в повному обсягу експортуються до РФ і Беларусі. Масштаби експорту помідорів та огірок є неістотними порівняно з їх внутрішнім виробництвом (1,5–4%), а вітчизняний ринок — достатньо насиченим такою продукцією. Тому її експорт доцільно переорієнтувати на інші ринки.

Доволі вагомими для українського експорту до РФ і Беларусі у групі їстівних плодів є яблука, горіхи та абрикоси. У 2012 р. їх експорт становив 24,9 млн. дол. Беручи до уваги недостатній рівень споживання плодів населенням України (на 41% нижчий від раціональної норми) та порівняно невеликі обсяги їх експорту до країн МС (1% внутрішнього споживання), таку продукцію у разі обмеження її вивезення доцільно прагнути спрямувати на внутрішній ринок. Для цього треба забезпечити адекватний розвиток інфраструктури продовольчого ринку (складів, сховищ, під'їзних шляхів, оптових ринків), а також відповідних переробних потужностей.

Частка РФ і Беларусі в загальному українському експорті продукції борошно-мельно-круп'яної промисловості у 2012 р. становила 28%, а в імпорті — 61%. Найбільш значущими товарами, експортованими до країн МС, були крупи і гранули з кукурудзи, кукурудзяний крохмаль (відповідно, 76% і 80% їх експорту здійснювалося до РФ і Беларусі). Оскільки внутрішній ринок такою продукцією насичений, а її експортні обсяги у 2012 р. сягали 30% вітчизняного виробниц-

тва, то в разі введення обмежень з боку МС цей експорт має бути спрямований на інші ринки для уникнення дестабілізації внутрішньої ситуації.

За такими групами, як зернові та насіння і плоди олійних рослин (так само, як і олія), експорт та імпорт України у розрізі країн МС є неістотними. До того ж експорт цієї продукції, з огляду на її високу затребуваність на світовому ринку, без особливих проблем може бути переорієнтованим на ринки інших країн.

У даному контексті варто також передбачити можливість застосування Україною так званих “дій у відповідь” на запровадження країнами МС обмежень на вітчизняний агропродовольчий експорт. У розрізі груп продукції 01-14 ТН ЗЕД такі дії є доцільними, насамперед, стосовно до чаю і кави (у 2012 р. їх було імпортовано з РФ на 73,5 млн. дол.), молочної продукції (імпорт якої з РФ і Беларусі, хоча й майже вшестеро менший від вітчизняного експорту до цих країн, але все ж є досить вагомим – 60 млн. дол. у 2012 р.), а також пшеничного борошна і обробленого зерна зернових культур (відповідно, 10,3 млн. дол.).

На основі фактичних даних про експорт (імпорт) України у 2012 р. найбільш значущих для вітчизняної зовнішньої торгівлі видів свіжої та переробленої плодово-овочевої продукції, насіння олійних культур та олії було здійснено кількісне порівняння імовірних вигід і втрат України за умови її інтеграції у МС та ЄС.

Результати засвідчили, що в першому випадку можливим є отримання додаткових надходжень від підвищення Україною імпортних тарифів на ряд видів продукції до рівня, прийнятого у МС. Але обсяги таких надходжень очікуються набагато меншими від розмірів недоотриманого експортного мита (на насіння соняшнику і льону) * та фінансових санкцій з боку країн-імпортерів за зазначене перевищення імпортних тарифів порівняно з тими, що діють в Україні згідно з умовами СОТ (сьогодні оцінити обсяги таких санкцій неможливо).

При підписанні Україною Угоди з ЄС імовірними є додаткові, у тому числі валютні, надходження від скасування ЄС імпортних тарифів на переважну більшість перелічених видів продукції (особливо відчутні – від експорту вітчизняної олії та соків) і від запровадження Україною експортного мита на насіння ріпаку. При цьому обсяги таких додаткових надходжень можуть майже вдвічі перевищити масштаби ймовірних втрат від введення МС імпортного тарифу на вказану українську продукцію, а також від поетапного скасування Україною імпортного мита на відповідну продукцію за умовами Угоди з ЄС та експортного мита на насіння льону.

Перспективними формами міждержавної співпраці з країнами МС у сфері виробництва агропродовольчої продукції та торгівлі нею є спільне інвестування в інфраструктурні проекти (у першу чергу, у розвиток оптових сільськогосподарських ринків у прикордонних з Росією областях України) та формування виробничих коопераційних зв'язків у сфері агропереробки, що в комплексі становитиме безсумнівний інтерес для Росії з точки зору підвищення ефективності використання переробних потужностей, а для України – з точки зору розширення каналів збуту сільськогосподарської сировини. Варто відзначити також можливість взаємодії нашої держави і країн МС (насамперед, Росії та Беларусі) у сфері агроінноваційної та транскордонної діяльності.

Щодо напрямів співпраці України з ЄС в аграрній сфері, то найперспективнішою нам бачиться діяльність із забезпечення підвищення якості та інновацій-

* Обсяги недоотриманого експортного (імпортного) мита розраховувалися лише для першого року перехідного періоду.

ності вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції. Для цього необхідними є міждержавна взаємодія в питаннях стандартизації, сертифікації, розвитку їх інфраструктури тощо; спільна робота з поширення прогресивних технологій сільськогосподарського виробництва (насамперед, на основі агробіотехнологій); сприяння розвитку ринку агроновацій і доступу до них вітчизняних виробників. Лише це дасть можливість у подальшому нарощувати експорт української агропродовольчої продукції на ринки не тільки Європи, але й решти країн світу.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі загальні висновки.

1. Очевидно, що економічні інтереси України у сфері агропродовольчої діяльності полягають у стійкому нарощуванні обсягів відповідних виробництва й експорту на основі впровадження прогресивних ресурсозберігаючих технологій, що в тому числі передбачає розширення зовнішньоторговельної діяльності за всіма можливими напрямками. При цьому необхідними є диверсифікація експортних потоків; передбачуваність умов зовнішньої торгівлі; справляння позитивного впливу на розвиток внутрішніх виробництва й ринку. Усього цього цілком можна досягти сьогодні та в середньостроковій перспективі на основі такої форми інтеграції, як ЗВТ.

2. Порівняння наслідків для аграрного сектору України у випадку її інтеграції у МС і ЄС дозволяє стверджувати, що в обох випадках вони можуть бути як позитивними, так і негативними, і кількісно оцінити їх за відсутності чіткого сценарію розвитку подій неможливо. Тому варто прагнути до розширення неінтеграційних можливостей розвитку зовнішньої агропродовольчої торгівлі на умовах СОТ, а за посилення інтеграційних прагнень – враховувати стратегічні цілі розвитку аграрного сектору економіки.

3. У розрізі найбільш значущих для вітчизняної зовнішньої торгівлі видів тваринницької та рослинницької продукції інтеграція України у МС повинна справити в цілому нейтральний вплив на відповідні експорт та імпорт. Водночас це спричинить необхідність перегляду діючих імпортних тарифів на переважну більшість товарів, найнегативнішим наслідком чого може стати необхідність виплати нашою державою певної компенсації ряду країн – імпортерів такої продукції. Ймовірним є також скасування експортних мит на насіння льону та сояшнику в межах МС, яке скоротить бюджетні надходження і здатне розбалансувати вітчизняну олійно-жирову галузь. До цього варто додати і втрачені вигоди від нерозширення експорту до країн ЄС.

4. За умови створення ЗВТ з ЄС в експорті зазначених видів продукції можна очікувати позитивних змін, які найбільшою мірою мають проявитись у середньотривалій перспективі. Тим часом у короткостроковій перспективі ймовірно певне скорочення експорту внаслідок застосування обмежень з боку МС, яке, проте, за нашими оцінками, з лишком зможе компенсуватися розширенням експорту до країн ЄС продукції, на яку одночасно встановлюється нульовий імпортерний тариф і виділяються квоти. Очікуваним є також поступове загострення конкуренції на внутрішньому ринку м'ясо-молочної та плодоовочевої продукції.

5. Щодо напрямів співпраці України з ЄС і МС в аграрній сфері, то в першому випадку найперспективнішою бачиться діяльність із забезпечення підвищення якості та інноваційності вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції, а у другому – з розвитку оптових сільськогосподарських ринків у при-

кордонних з Росією областях України та формування виробничих коопераційних зв'язків у сфері агропереробки.

Список використаної літератури

1. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція ; [за ред. В.О. Точиліна]. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2012. – 552 с.; Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною : наук. доп. ; [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця]. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2013. – 98 с.

2. Шубравская Е.В., Прокопенко Е.А. Состояние и перспективы сотрудничества Украины и России в сфере агробизнеса // Россия и новые государства Евразии. – 2011. – № 2. – С. 20–33.

3. Через полгода будет создан зерновой пул между Украиной, Россией и Казахстаном – Азаров // АПК-Информ: аналитика, прогнозы, комментарии. – 2013. – № 41(87). – С. 4.

4. Работа Причерноморского зернового комитета будет направлена на стабилизацию цен на мировом рынке зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ru/node/9830>.

References

1. *Rynky Real'nogo Sektora Ekonomiky Ukrainy v Instytutsional'nomu seredovyshchi SOT: Con'yunktura ta Integratsiya, za red. V.O. Tochylyna* [Markets of a Real Sector of Ukraine's Economy in the Institutional Medium of the WTO: Conjuncture and Integration, edited by V.O. Tochylin]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NASU, 2012 [in Ukrainian]; *Mozhlyvosti i Zasterezhennya shchodo Naslidkiv Uvedennya v Diyu Polozhen' Ugody pro Asotsiatsiyu mizh ES ta Ukrainoyu, za red. akad. NAN Ukrainy V.M. Heitsya* [Possibilities and Warning as for Consequences of the Realization of Positions of the Agreement on association between EC and Ukraine, edited by V.M. Heetsy]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NASU, 2013 [in Ukrainian].

2. Shubravskaya E.V., Prokopenko E.A. *Sostoyanie i perspektivy sotrudnichestva Ukrainy i Rossii v sfere agrobiznesa* [State and perspectives of the collaboration between Ukraine and Russia in the sphere of agribusiness]. *Rossiya i Novye Gosudarstva. Evrazii – Russia and New States of the Eurasia*, 2011, No. 2, pp. 20–33 [in Russian].

3. *Cherez polgoda budet sozdan zernovoi pul mezhdou Ukrainoi, Rossiei i Kazakhstanom – Azarov* [In half a year, the grain pool between Ukraine, Russia, and Kazakhstan will be established – Azarov]. *APK-Inform: Analitika, Prognozy, Kommentarii – AIC-Inform: Analysis, Forecasts, Comments*, 2013, No. 41(87), p. 4 [in Russian].

4. *Rabota Prichernomorskogo zernovogo komiteta budet napravlena na stabilizatsiyu tsen na mirovom rynke zerna* [The work of the Near-Black-Sea grain committee will be directed to the stabilization of prices on the grain world market], available at: <http://minagro.gov.ua/ru/node/9830> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 8 жовтня 2013 р.